»БРАНИК« ИЗЛАЗИ
шест пута на недељу,
осим на дан после свеца.

ПРЕТПЛАТА И ОГЛАСИ
шаљу се на администрацију
А РУКОПИСИ
уредништву »БРАНИКА« у Нови Сад

Рукописи се не враћају.

БРАНИК

ОРГАН СРПСКЕ НАРОДНЕ СЛОБОДОУМНЕ СТРАНКЕ

ЦЕНА ЈЕ »БРАНИКУ«

на годину	К 32·—	40·— дин.
на по године	К 16·—	20·— »
на четврт године	К 8·—	10·— »

Поједини бројеви стају 10 потура

ОГЛАСИ
рачунају се 10 пот. од реда ситних слова

Уредништво и администрација „Браника“ налази се у кући дра Мих. Полита-Десанчића, грчко-школска улица бр. 11.

Број 77. У Новом Саду, у четвртак 5. (18.) априла 1907. Година XXIII.

ЗАВРШНИ ГОВОР

дра Михаила Полита-Десанчића,

великo-кикиндског посланика,

држан против Апоњијевих законских предлога у седници заступничке куће угарског сабора од 2. (15.) априла 1907.

Славни саборе!

С болом и с осећајем дубоке жалости употребљавам право завршне речи. (*Вика с левице*: Немојте га употребљавати! Чујмо! *са народносних скамија.*)

Славни саборе! 29. априла о. г. биће 28 година, од како је у угарској заступничкој кући текла садашњој не само слична, него, може се рећи, с овом сасвим истоветна народносна расправа, која се односила на законски предлог, што је касније постао XVIII. законским чланком од 1879. г. Тај законски предлог беше обртна тачка у политици, које су се угарске владе држале према народностима у питању *јединства мађарског језика*. Од оних, који смо учествовали у оној грандиозној расправи, само нас је двојица овде: Јосиф Мадарас и ја. (*Живи усклици на левици*: Ељен Мадарас!) Молим славни сабор, да изволи до краја саслушати моје речи. Јосиф Мадарас је онда држао велик говор, не против народности, него против Лауша Мочарија. И поред занимљива и дивног говора Мочаријева имао је Јосиф Мадарас одважности да против таког човека, какав у оно време беше Лауш Мочари, који беше председник странке независности и беше највећи ауторитет овде у Угарској, — ипак проговори и да покуша ослабити разлоге, које је Мочари наглашавао *за* народности.

Жалосно је, да сада, после 28 година још никако не можемо да се разумемо. Тј синови смо ове отаџбине, свима нам је у интересу, да један другог разумемо, и тако нас много културних и политичких интереса спаја у Угарској, да не би требали да се свађамо, него би као браћа требали да поступамо у интересу Угарске. Жалосно је, да се *после 28 година не само нисмо приближили једни другима, него из дана у дан све су веће противности између нас.*

За време оне чувене расправе тадашња мађарска влада била је либерална. Ма да Коломан Тиса беше велик шовиниста, ипак је дозволио немађарским посланицима, члановима владине странке, да узму реч против оног законског предлога и заиста, саски посланици држали су са народносним посланицима. Беше лепих, силних, дивних говора. Кад је расправи био крај, ми смо говоре и мађарских и народносних посланика и говоре саских посланика издали у дебелој свесци на немачком језику за образовану Европу. Уз њу не беше никаква коментара, само толико, да су овако говорили мађарски посланици, а овако народносни и Саси, изволите пресудити. То беше наша прва победа у Европи, јер је европско јавно мњење нама дало за право.

Променила се времена, и врло се чудим, што римокатолици и реформати немају приговора против овог законског предлога. Кад је мој поштовани посланички друг Јован Молнар проговорио, ја сам говорио за њим, но нисам хтео да рефлектирам на његов говор, јер бих му свакако учинио рђаву услугу. Али сад сам ипак приморан да врло поштованом господину министру богочасти и јавне наставе одговорим на оно, што је рекао г. посланику Јовану Молнару. Рекао је, да г. посланик Молнар не изражава мишљење католичке цркве супрот овом законском предлогу и да он има извесних додира са католичким бискупима, а да ови немају никаква приговора против законског предлога, изузев неколико исправака.

Ђорђе Нађ: Добар Мађар и не може имати приговора против њега!

Др. Михаило Полит-Десанчић: У погледу тога, славни саборе, врло поштовани г. министар богочасти и јавне наставе могао би учинити једну пробу. Путем бечке нунцијатуре нека г. министар упути питање римској Курији. (*Велика вика на левици*: Ништа нас се не тиче она!)

Ђорђе Нађ: Прошло је доба папинске владавине!

Председник: Молим мира!

Др. Михаило Полит-Десанчић: Уверен сам, да ће римска Курија Јовану Молнару дати за право и демантоваће све католичке бискупе у Угарској. (*Крештање.*)

Славни саборе! Врло се чудим, што и протестанти заузимају таково становиште.

Емил Нађ: То је родољубиво становиште!

Др. Михаило Полит-Десанчић: . . . а особито реформати . . .

Комбор Сас: Били смо родољубиви!

Др. Михаило Полит-Десанчић: . . . према овом законском предлогу. Знам, да реформати, калвини, суревњиво чувају своју вероисповест.

Глас (*с левице*): Али они су Мађари!

Др. Михаило Полит-Десанчић: Сећам се, славни саборе, да кад је Коломан Тиса — а он баш беше добар калвин — поднео заступничкој кући законски предлог, да светац Св. Стевана буде народни светац, калвини су жестоко нападали тај законски предлог и Коломан Тиса га мораде повући.

Реформатска црквена општина има у Угарској огромно велик утецај на развиће Мађарства. (*Тако је!* на левици.) У овом се очитује оно, што сам ја казао, да Угарска има источњачко обележје. Та кад је реформација продрла у Угарску, реформати, протестанти су верно, снажно, оружјем у руци бранили своју вероисповест, те се за то у Угарској није могло догодити оно, што се у Француској догодило с Хугенотима. Али догодило се нешто веће, то, да се је у Угарској развила једна вероисповест као каква сила према држави. Испоставило се то при склапању чувеног мира у Линцу, где су протестанти — поглавито реформати — доказали, да они важе овде у Угарској као каква моћ. И заиста не бих могао казати, шта би било с политичким положајем Угарске, да реформати нису одбранили Мађарство?

Славни саборе! Има извесних погрешних појмова у погледу наше јерархије: румунске и српске. Држало се до сада, да нас наши епископи потпомажу и до неба уздижу сваки националистички покрет и да против овог законског предлога праве неку пропаганду. (*Крештање.*) Е, то је велика заблуда. Ми, као и Румуни, но поглавито ипак ми Срби боримо се већ од 30—40 година против наше јерархије, али зашто се боримо? Зато, јер *наша јерархија није довољно јако народна*, него увек владине странке. (*Крештање.*) А ти епископи су на послетку ипак тек представници автономије народне цркве и бивши министар богочасти и јавне наставе Берзевици држао је за вредно да ступи у свезу с румунским и српским епископима. Садашњи г. министар богочасти и јавне наставе то није држао за вредно (*Одобравање.*), него је тако рећи, игнорирао те епископе. За то, што беху владине странке, захвалила им је мађарска влада тим, што их је потпуно игнорова.

Г. министар имао је један приговор против мога говора. Изнео је, да сам ја Угарску приказао као источњачку државу (*Тако је!*) и да сам је сравнио с Турском. Г. министар ваљда претпоставља, да ја, као син Угарске, који сам се овде родио и који се тиме поносим, не ћу сравнити Угарску с Турском. Има право г. министар, да се је Угарска приклањала западној култури, јер Св. Стеван, кад је ширио хришћанство у Угарској, тиме је уједно и то доказао, да хоће да се прими западна култура. Али шта сам ја рекао тиме, да Угарска има источњачко обележје? Хтео сам рећи, да Угарска, ма да је западна држава, ма да нагиње западњачкој култури, ипак није могла да измени ону своју природу и обележје, да је увек респектовала вероисповести и народности. А то је источњачко обележје.

Сви знамо, да *у Угарској није било и није могло бити државне или општинске школе*, него је *увек било вероисповедне школе*. Један г. посланик омаловажио је вероисповедне школе и рекао је, да овима ваља учинити краја. А ја велим, да се *за културу и цивилизацију у Угарској има благодарити само вероисповедним школама* (*Крештање*), које су их столећима развијале.

И шта се збило? У Угарској су увек, и у најновије време — та знамо то — слободне кр. вароши, вароши с уређеним магистратом потпомагале вероисповедне школе, давале су потпоре, и свакој вероисповести сразмерне потпоре. Давале су потпору католичким школама, православним школама, протестантским школама и јеврејским школама. Из овог се види, да је тај народ, народ угарске праведан, само неки политичари не ће да буду праведни.

Славни саборе! С мађарским државницима тешко је полемизирати. Зашто? Јер они полазе са других премиса и онда, наравно, ни конклузија не може бити истоветна. Г. министар богочасти и јавне наставе полази с таквих претпоставака, а и мађарски државници и ви, господо, да помешате неке појмове, који су усвојени у Западној Европи, супрот онима, што су усвојени у Источној Европи. Народ („nemzet“) једаред значи племе, други пут значи државност. Из тога излази, што кажу: Ко је у Угарској, тај мора бити Мађар. То је *огромна заблуда*. Веле: „политички народ“; *ово данас већ ни наука не ирима* (*Порицање*), јер је народ само оно, што је кадро производити, нација је оно, што се рађа, nascitur. Задржимо дакле појмове онакове, какви су, реално.

Баш врло поштовани г. министар богочасти и јавне наставе рекао је једном, да сваки ваља да зна, да *у овој земљи, у Угарској, само Мађар може бити господар* (*Одобравање с*

левице.) Како је растумачио то поштовани господин министар? (*Узвици*: *Лепо!*) Рекао је, да није подразумевао племенског Мађара, него све држављане Угарске, да су ови господари у овој земљи. Славни саборе! Ја сам једном већ рекао, да *то не иде тако!* Кад смо и ми неки суседници у овој отаџбини, онда *изволите ви нама уступити један део*, да и ми малко оправимо ову кућу, а немојте казивати, ово је моја отаџбина, ово је моја земља, *ја* ту хоћу све да радим. Последица би била, да би *и нас ваљало ишчупати*, да и ми учествујемо у оправци куће.

Ђорђе **Нађ**: Ви хоћете да је запалите, разорите; ми хоћемо да зидамо.

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: Претпостављам, да је г. министар богочасти и јавне наставе обавештен о свима приликама, које се тичу културе и наставе у Угарској. Али држим да није обавештен о оном, што се пре неколико недеља догодило у Угарској, у бившој Граници, а ово је нарочито важно, јер се догодило оно, што у Пруској: *тамо су школска деца страјковала.* А зашто су страјковала? Јер некоји *штребери*, некоје „*хазафије*“ (*Кретање*) овај законски предлог већ сад узимају као закон. Беше тамо један бележник, који имађаше неког штићеника, кога општински бележник хтеде да намести за учитеља, а овамо тај учитељ ни речи није знао српски. Метнуше га у I. и II. разред и он није знао да говори с децом, а ова нису знала да говоре с њим. Он рече: ја ћу увек говорити мађарски и тако ће деца већ научити. 90% деце су Срби, казаћу, која је то општина. *Госпођинци*, велика српска општина, која најближе лежи чувеном римском јарку. У српском народу има трезвености. Српски родитељи *забранише деци* да иду у школу, јер не разумеју учитеља, и одоше жупанији у Сомбор. Не можете казати, да код жупаније у Сомбору нема добрих родољуба по вашем схватању. Одоше великом жупану, одоше поджупану и рекоше, шта се догодило у њиховој општини. Ови су се чудили, да се тако што може десити, одреде истрагу те лепо заповеде оном штреберу, да се торња из оних разреда и успоставе пређашње стање. Али то је само случај; ако овај законски предлог постане законом, онда ће *штреберима бити широм отворена врата* и *моћи ће радити под плаштом мађарског родољубља, што год им буде воља.*

Замислимо, да овај законски предлог постане законом. Код нас свака српска породица има свог великог свеца, свечарство своје. О свечарству обично поје српске песме, и историјске песме, па кад дође онамо такав штребер, он може казати, да то иде против државе и пријавиће учитеља. (*Порицање*) Или школски надзорник има штићеника, онда ће то прогласити за јеретичко и ето старе средњевековне формуле: comburantur, спали Чивутина, и нема милости.

Али чудна је ствар, да је наставни одбор надлицитирао онај законски предлог, што га је поднео г. министар богочасти и јавне наставе. У том су оних 20 и 50%, услед чега, ако нађу толико деце, која знају мађарски језик, овај постаје не само наставни предмет, него и наставни језик. (*Живо одобравање на левици.*) Ако је то тако, онда се може чути, да на улици поколико српских дечака знају реч-две мађарски, па их одма упишу, да то дете зна мађарски и пронађу 20 и 50%-та, како би у тој школи мађарски језик био не само наставни предмет, него и наставни језик.

Овом законском предлогу није баш *главна ствар* подизање плате учитељима, него то, *да Мађари имају језичко јединство. То* беше обртна тачка пре 28 година, па и сад пливате том струјом. Али то је *велика заблуда, огромна заблуда*, и ја сваки дан слушам и слушах од поштованог г. известиоца: та ово је мађарска држава и конзеквенција овога је све оно, што има у правим хомогеним народним државама. Споменуо је Румунију. Извините, Угарска се не може упоредити с Румунијом, у којој има 6 милијона Румуна према неколико стотина хиљада грађана другог језика. И ко хоће да у погледу етничних прилика упореди с Угарском Француску, Италију, Немачку, па чак и Русију? Та у Немачкој има 56 милијона Немаца према $1\frac{1}{2}$ милијона Пољака, у Русији је 100 милијона Руса, а само 30 или 40 милијона људи другог језика.

Г. министар говори о асимилацији. Имао сам већ прилике да кажем, да би мађарски народ, да је био хтео апсорбирати оне народе, које је затекао овде у Угарској, поступио био као Хуни и Авари, или би се сасвим пословенио, као што су се пословенили Бугари, тако да данас на Балканском Полуострву нема ни трага Бугарима, оном племену, што је покорило Бугарску.

Али има једна врста асимилације, — у том погледу се слажем. То је *виша култура.* Ако је Мађарство кадро *пушем више културе* асимилирати остала угарска народна племена, народности, немам никаква приговора, само држава не сме хтети да присилним средствима спровађа ту асимилацију. У том погледу, славни саборе, не уљуљкујмо се у великим илузијама. Недавно је овде у сабору било речи о Елсасу-Лотарингији. Познајем Елсас-Лотарингију још из оног доба, кад беху француске покрајине, био сам тамо и упознав народ, искусио сам, да је он исто такав, као наше Швабе у Бачкој и Банату, говорили су истим наречјем, као ове Швабе и Французима, том моћном француском народу за 200 година није пошло за руком да пофранцузи те Швабе. Стоји то, да кад тај Шваба једаред обуче господски капут, онда већ неће да буде Немац, него с поносом вели, да је Француз. Био сам у Паризу као ђак, имао сам тамо Елсашана добрих пријатеља, па кад су им рекли да су Немци, беше то *највећа увреда*, о том не беше слободно говорити. И код нас је тако, славни саборе; банатски или бачвански Шваба, чим обуче господски капут, не ће да буде Немац, него Мађар. (*Усклици на левици*: *Тако ваља!*)

Исто тако стојимо с католичким Србима; ено на пр. у родном месту мога поштованог посланичког друга Манојловића, у Суботици, чим Буњевац обуче капут, неће да буде Буњевац, него Мађар. (*Одобравање.*)

Немојте се уљуљкивати у илузијама. Има извесног покрета међу католичким Буњевцима, међу Србима, који су се учили у Будимпешти, Бечу или Грацу; ма да имају господски капут, ипак *не ће да буду Мађари*, него кажу да су Срби или Хрвати.

Народносна идеја је *моћан покрет*, моћна *струја*. Кад је г. министар просвете у петак говорио, кад беше реч о оној извесној наредби угарске канцеларије од г. 1806., ја сам упао у реч. Ја на месту г. министра просвете не бих цитирао ту наредбу. (*Узвици* на десници: *Зашто?*) Одма ћу казати. Зашто каже та наредба „lingua patriae“ и зашто не каже „lingua hungarica“? (*Кретање.*) Немојте мислити, да ја можда доводим у сумњу да то не би био мађарски језик, да се под „lingua patriae“ може разумети само мађарски језик. Али изволите ми растумачити, зашто је угарска канцеларија употребила тај израз: „lingua patriae“?

Еуген **Молнар**: Јер су и латински говорили!

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: Рећи ћу, за што. Жалосно је, врло жалосно, што је мађарско племство у прошлом веку и још и у XVIII. веку мађарски језик називало сељачким језиком, исто тако, као и „влашки“ и »рацки“ и „тотски“ језик, јер су у званьима говорили латински а код куће немачки и француски. Мађарско племство није имало свести о томе, да језик свог рођеног народа ваља да поштује; само онда, кад је Јосиф II. хтео у Угарску да уведе немачки језик, онда се у мађарског племства пробудила свест, да мађарски језик није сељачки језик, него да је језик њихова племена те му је ваљало доћи до важности.

Поштовани господин министар богочасти и јавне наставе рекао је, да он зна, шта је сингулар а шта је плурал. Па знам и ја то (*Смеј*). Молим, за владе Марије Терезије није био сам тај сингулар: lingua patriae, него је било и плурала.

Позната је наредба Марије Терезије под насловом: Ratio Educationis, у којој набраја, колико има племена, колико народности, па вели (*чита*): „Hungari proprie dicti....“ То није оно племенско мађарско, али није ни ово, што данас хоће да кажу, мађарска државна идеја, јер тому противречи даљи текст. Наредба наставља овако (*чита*) „.....Germani, Slavi, Croati, Ruteni, Iliri, qui omnes linguas habent proprias.“ Та наредба вели дакле то, да свако то племе и свака та народност има свој сопствени језик. (*Кретање и жагор.*)

Ђорђе **Нађ**: У то не сумња нико!

Др. Михаило **Полит-Десанчић**: Али за то не допуштате, да језици дођу до важности у Угарској. Реч је о томе, да ли народности имају права, да својим језицима прибаве важности, а не о томе, да ли имају права говорити својим језиком . . .

Жомбор **Сас**: И сад имате права на то (*Ларма*).

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: . . . реч је о том, да ли имамо права, да му прибавимо важности у држави.

Ђорђе **Нађ**: Али не против државе!

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: То је баш оно, што нам ви непрестано одричете (*Порицање. Узвици*: *Нико вам то не одриче!*) Ви вечито велите: та мађарски језик је државни језик. Имао сам већ прилике рећи, да израз: „државни језик“ није европски израз, и имао сам већ прилике казати и то, да „државна идеја“ није европски израз (*Узвици*: *А да шта је? Мађарски*).

Поштовани господин министар богочасти и јавне наставе, подмећући ми, да сам Угарску хтео да карактеришем као источну државу, вели, да Угарска није источна него западна држава, и доказује, да смо ми прихватили западну цивилизацију. Тако је. Али нисмо били кадри да збришемо источни карактер Угарске. Па кад овде, славни саборе, министар богочасти и јавне наставе каже, да хоће да буде веран предању Угарске — Угарска, стара Хунгарија није никад била то, за какву је карактерише господин министар богочасти и јавне наставе, јер он а и сви ви, господо, мислите, да је Угарска хомогена народна држава, па тим хоћете да принудите народности, да се слију у тај хомогени мађарски народ. То пак, славни саборе, није ништа друго, до несмисао, велик несмисао. Одма ћу рећи и за што.

Ви велите, да је знање мађарског језика велика сила за немађарске народности. Е па добро. Може бити, да нови нараштај, нова генерација добро говори мађарски. Румунски су посланици имали прилике, да покажу, како овде говоре мађарски врло добро, с неком елеганцијом. Ја већ не говорим тако, јер ми је било тридесет и шест година, кад сам почео учити мађарски (*Жагор. Узвици*: *Види се!*). Нисам знао донде ни клете речи мађарске, па ипак сам се потрудио . . . (*Ларма*).

Председник (*звони*): Молим мира!

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: . . . да научим мађарски па сам одветнички испит положио на мађарском језику, кад су ме у Хрватској стали гонити. А за што су ме гонили? Ја сам кроз седам година био хрватски посланик у она времена, кад су Угарска и Хрватска водиле своју велику борбу против витеза Шмерлинга, који је хтео, да Угарска и Хрватска, па и заступници Војводине на карловачком политичком конгресу шиљу посланике у царевинско вѣче, као што их је шиљао Ердељ.

Онда сам се ја свом снагом одупрео томе у хрватском сабору, те сам онда био одушевљен униониста и најбољи пријатељ Мађара, тако, да су ме по улицама Загреба инзултирали као мађарона. (*Жагор*). Па сад овде, у овој заступничкој кући, после готово пола века, и ви ме инзултирате извесним упадицама, мене, стара човека и давнашњег угарског заступника. А ја на такве инзулте могу рећи само оно француско: vous me faites pitié. (*Ларма.*)

Председник (*звони*): Господин посланик вели, да је овде изложен инзултима.

Др. Михаило **Полит Десанчић**: Тако је! (*Порицање*).

Председник: Извините, ја нисам чуо никакав инзулт. Да сам чуо и кадгод сам чуо, ја сам свагда гледао, да прибавим задовољштине оним посланицима, према којима је извршен инзулт.

Др. Михаило **Полит Десанчић**: Врло поштовани господин председник није изволео чути, али у саборском дневнику има тога. (*Узвици*: *Чега?*). Могу показати, да су ме назвали пацовом. (*Смеј и ларма*). Гаврило Угрон је био то (*Смеј и жагор*). Прекјуче пак рекао је један посланик, да би мене ваљало послати у дечје забавиште. (*Смеј и ларма*).

Дакле према стару човеку, према давнашњем угарском заступнику, као што сам ја, који сам се нарочито борио у Угарској и у Хрватској за становиште, да не идете у царевинско вѣче, да овде ваља да останете заједно с Угарском, употребљавају се такви изрази. А шта смо ми радили у оно време у борби против царевинског вѣча? Рекли смо, да нам не треба таква Војводина, у којој нам није зајемчена наша народност, наш душевни опстанак, него ћемо ми с погледом на нашу народност и с погледом на наше народне животне интересе наћи гарантије у слободи Угарске (*Одобравање и узвици*: *Живео! на крајњој левици*), у жупанијској самоуправи Угарске. Преварили смо се.

Недавно је у мађарским листовима изашла вест, као да је мој поштовани друг и начелни пријатељ Ладислав Голдиш пред својим бирачима рекао, да су народности имале

више слободе за Бахове ере, него сад, у уставном животу Угарске. Мој поштовани пријатељ је ту вест овде у сабору опровргао. И одиста, славни саборе, био би несмисао, упоређивати апсолутизам и уставност. Али, славни саборе, ја одиста тврдим, да народности мисле, да су за Бахове ере имале више слободе, него дан данас. То ћу и доказати.

Молим, славни саборе, за Бахове ере ја сам већ био правник; био сам вежбеник у одветничкој канцеларији па сам често одлазио у суд. Па, славни саборе, за Бахове ере је код новосадског ц. кр. судбеног стола и код ц. кр. среског суда половина судаца била све сами Срби.

Председник: Молим господина посланика, да изволи говорити о самој ствари. У смислу пословника не могу дозволити одступање од саме ствари. (*Одобравање на десници и левици.*)

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: То је у вези с тим, што овај законски предлог вели, да хоће да установи мађарско језичко јединство, па вели, да то народностима служи на корист. А некад су, славни саборе, Срби били понос и дика мађарске јудикатуре. У дворској канцеларији је као предстојник правосуђу, као неки министар правосуђа деловао Стојаковић а и у уставном животу је било одличних Срба, као што су Михајловић и Манојловић, који су били дика мађарској судијској колегији (*Узвици с левице: И данас их има!*).

Веома се радујем, што је овде у сабору господин министар правосуђа, кога ја врло ценим и уважавам. Кад сам ја после двадесет и две године опет ступио у овај сабор, састао сам се са својим старим познаником и посланичким другом Поло њијем. Он ми рече: „Пријатељу, могу ти рећи, да ћу сад у јудикатури употребити Србе и баш сад имам in petto, да наименујем једног Србина за државног одветника“. Но од свега тога није било ништа. Данас је таква струја, да је Србин, Словак или Румун инкомпатибилан за судачко место (*Узвици на левици: То не стоји! Ларма. Узвици на крајњој левици: Чујмо председника!*)

Председник: Поштовани господине посланиче, то, да ли народносњаци могу добити места у судачкој колегији — извинићете — никако не стоји у вези са законским предлогом, који се сад расправља, те Вас молим и по други пут, да изволите говорити о самој ствари (*Одобравање. Узвици с десницс: А није ни истина што је рекао!*)

Др. Михаило **Полит Десанчић**: Славни саборе! Рекао сам, да као што је године 1879. онај законски чланак био обртна тачка с погледом на мађарску политику према народностима и вероисповестима, исто је тако и овај законски предлог дан данас у том погледу кадар изазвати не само незадовољство, него и огорчење код народности и вероисповести. Баш с тога је погрешна претпоставка, погрешна премиса, да Угарска може постати хомоген народ, па ако, поставивши са те премисе, држава мисли, да има права, изаћи пред сабор с каквим законским предлогом, као што је овај, то је ипак сувише, јер се држава не осврће на милијоне немађарских држављана.

Али још нешто морам приметити врло поштованом господину министру богочасти и јавне наставе. Мало те писам заборавио. Он вели, да школа са два језика има не само у хомогеним државама, него и у Швајцарској и у Белгији. Кад сам то чуо, учинило ми се, да сам некад, пре двадесет и осам година, чуо већ у угарском сабору такву аргументацију; није ме мрзило, да потражим, па сам нашао, да је неки Аладар Молнар — не знам, да ли је био професор на средњој школи или на свеучилишту — исто тако аргументисао, као и господин министар богочасти и јавне наставе, да у Швајцарској има школа са два језика, а исто тако и у Белгији. Али једно је заборавио поштовани господин министар богочасти и јавне наставе, наиме: да ли су у Швајцарској оба језика императивна или факултативна. Е дакле, могу уверити поштованога господина министра богочасти и јавне наставе, да је то факултативно и да онде нема присиљавања, што се тиче језика.

Споменуо је још и Белгију. Онде је потпуна слобода, што се тиче оба језика: фламандског и француског, а у Белгији је француска цивилизација тако јака, да покрива цео државни живот, цео просветни живот. Али шта ради онде у Белгији влада? Не само да потпомаже француску културу, француску политику, него белгијска влада, па били у њој либерали, били клерикалци министри, били Фламанђани или Валонци потпомаже фламандски језик, фламандску културу, фламандску књижевност.

А како стојимо ми у Угарској? Да ли наша влада потпомаже, да ли подупире народносну културу? Баш напротив, веле, да је свака народносна култура управљена против Мађара, па с тога се влада не осећа обвезаном, да је потпомаже.

Поштовани господин министар богочасти и јавне наставе позвао ме је у шетњу по Швајцарској. Но, па и ја мислим, да би било врло поучно, онде у Швајцарској видети како стоји народносно или језичко питање. Треба само сести у железнички вагон, не треба се ни силазити, па ћемо дознати све. У Женеви живе све само такви, који говоре француски. Та Женева је са свим близу Француској, камо се оданде може учинити излет исто тако, као одавде у варошку шумицу. Па ипак се онај грађанин, што говори француски, поноси тиме, што је швајцарски држављанин. Волео бих, кад би се и у Угарској свако могао дичити тиме, што је угарски држављанин, али је тому предуслов то, да влада потпомаже културу, језик свакога држављанина. У Швајцарској видимо и на железничким колима, да су натписи онде у почетку француски, доцније француски и немачки, затим само немачки. Тако онде схватају народносну равноправност. Ви дабогме велите, да је Угарска хомогена народна држава. Но крај те премисе престаје свака дискусија. Имао сам прилике једаред говорити са швајцарским послаником, од којег сам изискао различне податке. Он ми је рекао, да не може да схвати, како се у којој држави може ко присиљавати на учење овог или оног језика. И у Белгији су ми, кад сам од министарства затражио податке, рекли, да је несмисао, нкога присиљавати, да научи други који језик. Али има на то примера у Угарској. Један врло славан угарски калвиниста педагог Амос Коменски рекао је пре двеста година, да је несмисао, да у основним народним школама децу настављају на другом, а не на матерњем језику, јер то би значило, да кога учимо јахати, а он не уме још ни ходити. (*Ларма*).

Нећу да водим даље дискусију, јер је то немогуће поред тако погрешних премиса. Ви сте сад тога мишљења, да је Угарска хомогена народна држава, и, као што изгледа, веома осећате ту снагу мађарског племена, али заборављате, да октобарска диплома и фебруарски патенат никад не би дошли били до важности, да се ми Срби и Хрвати нисмо онако јако борили против Беча онда, кад је Ердељ био заступљен у царевинском већу.

Председник: Молим господина посланика, да изволи говорити о самој ствари!

Евгеније **Молнар**: Немојте се враћати у времена пре двеста година!

Председник: Ако се и даље господин посланик буде удаљавао од саме ствари, бићу принуђен, да му одузмем реч (*Одобравање.*)

Др. Михаило **Полит - Десанчић**: Завршавам свој говор, јер увиђам, да поштовани господин председник има право те да ово, што сам сад рекао, не спада са свим на ствар. (*Живо одобравање на левици.*) Али ипак хоћу да нагласим, да се нација (nemzet), народ (nép) који хоће да води народну политику, свагда мора обзирати и на прошлост.

Евгеније **Молнар**: Не мора човек за то одблудити тако далеко!

Др. Михаило **Полит-Десанчић**: Услед овог законског предлога јавно је мишљење Мађарства то, да је реч не о отпору народности, него о отпору народносних агитатора (*Узвици с десна: Тако и јесте! Истина је! Тако је! с левице. Ларма*). Ми народносни посланици играмо у том питању већ такву улогу, као у средњем веку вештице (*Смех с левице. Чујмо! с народносних клупа*), јер нема сумње, да вештице нису постојале, па ипак су против њих употребљавали дуготрајне поступке, све док краљ Коломан' није издао наредбу, да „de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat“. (*Одобравање на народносним клупама*).

Молим поштовану господу посланике, да не мисле, да смо ми вештице и да је само резултат агитације то, што смо заузели становиште против овог законског предлога. Не, славни саборе, то је израз заузимању становишта од стране немађарских племена, која броје милијонима глава, израз заузимању становишта од стране нашег народа.

С тога сам рекао, да је мој стари посланички друг, гроф Алберт Апоњи, министар богочасти и јавне наставе требао поступити са више опрезности те није требао ризкирати тај законски предлог. Има и других важних задатака, које ваља на том пољу решити, па да је он овај законски предлог ограничио само на побољшање учитељске плате, ја не бих имао никаква приговора против тог законског предлога, али није то главни смер том предлогу, него је главни његов смер проширење језичког јединства. Па у чему се састоји цео тај законски предлог? То је такво нешто, чему се равно није десило ни у једној јединој европској држави. Законски тај предлог је тако препреден и лукав, да се једва даје замислити. (*Порицање с левице*).

Вели се, да државни интерес захтева, да у Угарској школе буду државне и да основне народне школе треба подржавити. То би била врло лепа ствар, али нема за то новаца те се тако тај смер не може остварити тако лако. Такав је закон дакле ваљало створити, крај кога би се тај смер могао постићи по цену незнатне жртве. Вероисповедне би се школе могле издржавати, као и до сад, те би држава припомогла само маленом свотом, ал би том маленом свотом осигурала себи дисциплинарну власт, а тим би онда те вероисповедне школе постале управо сасвим државне. Тај би смер држава дакле веома јефтино могла постићи. (*Ларма.*)

Још само нешто па ћу завршити свој говор. Будите уверени, да ја, који се ево већ од четрдесет до педесет година амо борим за самосталност Угарске и Хрватске, љубим ову отаџбину. Волим и ваш језик те ме јако вређа, кад ме овде у сабору инзултирате. (*Порицање.*)

У Европи је престало већ време племенске и сталешке владавине. То ваља да признају и наша браћа Мађари, јер ми њих сматрамо за своју браћу и треба да их сматрамо тако. (*Један глас с левице: Јер мораше!*) Морамо? Немојте тако мислити. Љубав се не даје изнудити, јер она је спонтана изјава осећаја.

Кад пак признајемо, да је минуло доба племенске и сталешке владавине, онда и политика мађарског племена и мађарског народа треба да буде управљена на то, да к себи привуче народносне држављане, да воли њихову културу и њих саме.

Рекао сам врло поштованом господину министру председнику, да је у Хрватској пошло за руком, да се створи споразум. У Угарској је дабогме положај народности друкчији, овде одлучује државно право. Може бити, али нешто на сваки начин треба урадити, да међу народностима и Мађарима дође до зближења. По мом уверењу Угарска, ако хоће да постоји, свагда мора тражити слогу и споразум с народностима.

Свршио сам. Молим да изволите прећи преко овог законског предлога те усвојити предлог за одлуку, који сам слободан био поднети у своје име и у име својих начелних пријатеља. (*Живо одобравање на клупама народносних посланика.*)

НОВИЈЕ.

Будимпешта, 3. априла. У заступничкој кући угарског сабора изјавио је румунски посланик Теодор *Михали* у завршном свом говору, да се народности огорчено боре против Апоњијева законског предлога о школама с тога, што тај законски предлог крајње граваминозно вређа слободу и автономију њихове цркве. Одбија тврдњу, да је борба народности у тој ствари себична. Словачки посланик Фрања *Скичак* рече, да је правда и правица на страни народности. Апоњијев закон биће Дамоклов мач над главама учитеља. Не би требало само повисити учитељске плате, него би ваљало и народу одлакшати терете. Румунски посланик Аурел *Влад* чуди се, што су Саси само са једним говорником учествовали у дебати, ма да Апоњијев законски предлог угрожава и њих. Сабор је великом већином усвојио Апоњијев законски предлог за подлогу специјалној дебати. Против предлога су гласали народносни посланици, Саси, и од пучке странке Јован *Молнар*, *Хенц*, Стева *Адамовић* и социјалиста *Мезефи*. Сви предлози, које су поднели народносни посланици, одбијени су. За тим се прешло на специјалну дебату.

ТЕЛЕГРАМИ

уредништву „БРАНИКА“.

Поравнање међу Угарском и Аустријом.

Румуни против Апоњијева зак. предлога.

Белињеш, 4. априла. Румуни су закључили да прекинути збор против Апоњијева зак. предлога о школама, поново сазову за идућу недељу и да на њ позову румунско становништво целе жупаније.

Наш краљ у Прагу.

Праг, 4. априла. Његово Величанство наш краљ походио је трговачку комору и том је приликом изјавио жељу, да би јубиларна изложба, која ће се приредити на годину, зближила и стално измирила оба племена, чија слога Њему толико лежи на срцу.

Руска Државна Дума.

Петроград, 4. априла. Посланик Шулпин, који је социјалистама довикнуо: „Ви протестујете против смртне казне, али де изјавите отворено, да немате можда бомбе у џепу!“, искључен је са седнице. И десница је изишла из саборнице.

Изјава српске академске омладине на Приморју.

Српска академска омладина с Приморја на свом састанку 6. о. м. у Бечу, претресајући о немилим појавама у редовима српске народне странке на Приморју приликом предстојећих избора за царевинско вијеће и саслушавши разне говорнике, усвојила је ову

резолуцију:

1. Срп. акад. омладина с Приморја осуђује неумјесну игру странкиних одбора у провинцији, који, не познајући расположење народа, који заступају — проузроковаше у првом реду кризу у Управном Одбору, а у другом показаше праву голотињу тако зване страначке организације и дисциплине.

II. Узрок овој тешкој кризи омладина налази поглавито у томе, што изабрани странкини функционари (особито они у провинцији) нијесу ништа предузели, да наш политички рад поставе на ширу *демократску основу* и да пораде на политичком васпитању народа, да буде свјестан своје грађанске дужности. Неколицина никако не смије да се намеће народу, а да с овим ни у каквој вези не стоји, и сматра га својим монополом, бајаги радећи „у име народа“.

III. Омладина мисли, да је једини излаз из ове тешке ситуације, да апелује на српску свијест изборника двају наших срезова с молбом, да у сјеверној Далмацији гласају за г. дра Душана Баљака, а у Боки за г. дра Антуна Пуљезија, за које мисли, да би били достојни бранитељи српских интереса и будни чувари српске народне мисли. Мандат није само проста част него и дужност, да се неустрашиво и у свакој прилици заступају, српски народни интереси и то не само нас Срба на Приморју, него Срба свих и свуда.

IV. У овим судбоносним часовима омладина апелира даље на све оне Србе, који се осјећају способни, нека активно и живо учествују у народној борби, јер су политички трутови највише криви данашњој индоленцији и апатији. Српска народна странка на Приморју помлађена новим некомпромитованим елементима мора да настави онђе, гдје је стао неумрли Бјелановић и Фабрис, и да покаже, да ова криза не води смрти него — животу.

У *Бечу*, 24. марта 1907.

Српска академ. омладина с Приморја.

Шала и сатира.

Рибњак у Новом Саду.

Читамо у једном овдашњем мађарском листу, да је гроф Арвед Телеки препоручио новосадском магистрату и већу, да начини овде у Новом Саду велик рибњак, у којем ће се вештачки гајити рибе.

По овоме изгледа, да г. грофу Телекију још нема довољно сомова и Сомића у Новом Саду и зато је рад, да подизањем рибњака сомовски сој стално одржава у Новом Саду.

Пропаст мајмуна.

Будимпештанески листови јављају, да су сви мајмуни у престоничном зверињаку заражени туберкулозом. Већи део мајмуна је већ скапао а и остали ће мањкати за најкраће време. Управа престоничког зверињака закључила је с тога, да набави нове мајмуне. Као што чујемо, обратила се управа на г. Јашу *Томика*, да јој пошље неколико мајмуна, јер у његовој се гарди налази најразноврснијих и најизврснијих мајмуна.

Позив на претплату.

Са 1. априлом 1907. године почиње **нова претплата** за „Браник“.

Можемо са задовољством погледати на наш рад и на одзив српске одабране публике на тај наш рад. Све, што је у Српству солидно и одабрано — то чита наш лист и одобрава правац нашега листа. Ми нисмо спали на то, да торбаримо са нашим листом и да намећемо наш лист. Правац и садржина нашега листа по себи је препорука нашем листу.

Претплата за „Браник“ износи:

на читаву годину	32 К.
на по године	16 К.
на четврт године	8 К.

а може се претплатити и **месечно** са 2 круне 70 пот. За Србију према већој поштарини износи годишња претплата: 40 динара, погодишња 20 динара, и четвртгодишња 10 динара.

Претплата се шаље поштанском упутницом **на администрацију „Браника“**.

Молимо наше поштоване претплатнике, који су послали претплату по старој цени, да вишак изволе попунити.

У **Новом Саду**, 21. марта 1907.

Управа и уредништво „Браника“.

Разно.

— **Статистика индустријалне енергије.** Обично се статистике о индустрији воде према броју радника или према производеним предметима, било по њихову броју било по вредности. Али, како у једном свом недавно обелодањеном чланку Италијанац Ити доказује, ово није добар систем. Свакако би се предност имала дати статистици према употребљеној моторној енергији, употребљеној у индустрији, а тек онда према другим гледиштима. Његове опаске нису без интереса. Он каже, да су у старо време све радње обављале људске руке саме. Били су то робови, који су радили, и ми се данас дивимо бескрајном броју робља, које је градило пирамиде, канале, друмове и палате. Данас обављају ту службу мирни и неопасни робови, а то су стројеви. Нема сумње, да је врло важно, узети у рачун и произведену радњу и њену вредност, пазити на размер моторних сила према броју употребљених код множина радника. Али и сама статистика моторне снаге је напредно поучна и важна. Морамо знати, да обичан коњ имаде снагу од 7 људи. Али моторни коњ, т. ј. јединица моторне снаге вреди као 20 људи, шта више као 21 човек. Па кад се онда каже, да индустрије једне земље располажу снагом од 2 милијона коња, то значи исто, као да имају на расположењу 40 милијона снажних радника, који производе индустријалне продукте, као да тихо и без икаквих већих захтева раде 40 милијона робова. Ове руке статистика не води се доста исцрпно и тачно, али би било време, да се уведе у све државе и онда да се издаду приручници са прегледним табелама. Ити је саставио приближне статистике о моторној снази разних држава осим Енглеске. Податци статистички су разнолики, али могу дати ипак бар неку слику. Тако је Белгија (1905.) имала 942.136 коњских снага, Бугарска (г. 1904.) 8.976, Данска (г. 1897.) 52.212, Француска (г. 1899.) 2,010.954, Немачка (г. 1905.) 3,427.325, Норвешка (г. 1899.) 179.597, Низоземска (г. 1904.) 331.088, Румунска (1902.) 45.211, Русија (1895.) 610.825, Шведска (1903.) 453.902, Швајцарска (1901.) 236.927, Угарска (1898.) 262.070, Сједињене Државе (1900.) **11,300.081** (или 226,001.620 људских снага), Италија (1903.) 1,100.630. Већ из овога непотпунога прегледа може се разабрати важност и занимљивост овакве статистике. Треба још споменути, да није овде урачунала моторна снага прометних средстава, као што су пароброди и железнице, те је узета у обзир само индустрија, која ради стројевима и механичком моторном снагом, као угљеном и водом.

Спорт.

— **Двадесетпетогодишњица београдског Сокола.** Београдско гимнастичко друштво Соко чини у велико припреме за прославу своје двадесетпетогодишњице, која ће бити о Духовима о. г. заједно са прославом 25-годишњице Српског Новинарског Удружења, које је почасни члан Сокола. На састанку од 18. (31.) марта о. г., на који су били позвани сви бивши часници Сокола од 1882. год. до сада, изабран је за ту прославу нарочито свечаносни одбор, у који су ушли: 1. д-р Владан *Ђорђевић*, бивши министар-председник; 2. д-р Никола *Петровић*, председник Друштва за напуштену децу; 3. Љуба *Крсмановић*, познати родољуб српски и рентијер; 4. д-р Милан *Радовановић*, управник опће држ. болнице; 5. Милован *Маринковић*, управник фондова; 6. Живан *Живановић*, државни саветник; 7. Лука *Беловић*, рентијер; 8. Мића *Петровић*, трговац; 9. д-р Богдан *Гавриловић*, професор универзитета; 10. Ђока *Миловановић*, бив. учитељ Велике Школе; 11. д-р Милорад *Гођевац*, лекар; 12. Владилир *Милана*, професор; 13. Ђока *Богдановић*, хотелијер; 14. Срета *Стојковић*, гимн. директор у пензији и председник Српске Књижевне Задруге; 15. Љубомир *Здравковић*, трговац; 16. Андра *Ђирковић*, трговац.

Програм за ову прославу, која ће трајати три дана, установиће се коначно за најкраће време, те ће се почетком априла о. г. по ст. кал. разаслати свима српским и словенским соколским друштвима. — Препоручујемо нашим овамошњим Српским Соколима, да се већ сада почну спремати за ову прославу браће наше у Србији.

ТРГОВИНА.

НОВОСАДСКА ПИЈАЦА.

ИЗВЕШТАЈ

од 17. (4.) априла 1907. г.

Пшеница I. каквоће	К	14'40 п.
„ II. „	„	13'60 „
Зоб	„	14'40 „
Јечам	„	12'60 „
Кукуруз: окрњен (стари)	„	10'20 „
нови	„	—'— „

Довози: добри.

Расположење за куповање: врло добро.

Продато је: 350 мтц. пшенице: 100 мтц. зоби, 70 мтц. јечма и 600 мтц. кукуруза.

Марва, свињи и живина.

Волови по кили	64—68 п.
Свињи тешки по кили — 1 К	—06 „
„ средњи „ „	90—96 „
„ лаки „ „	44—48 „
„ мршави пар	240—320 круна
Теоци по кили	90—94 п.
Јагњци по кили	80—84 п
Јагњци по пару	22—К.
Кљукане гускео кил. 1 круна	—40 п п

Управник: **Др. Мих. Полит-Десанчић.**
Одговорни уредник: **Јанко Перић.**

ФРАЊЕ ЈОСИФА ГОРКА ВОДА

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС.

Изишао је засебно одштампан

ГОВОР

Дра Михајла Полита - Десанчића,

посланика велико-кикиндског

држан у ствари Апоњијева законског предлога о пристојбама народних учитеља на општинским и вероисповедним школама и о правним односима недржавних основних народних школа у седници заступничке куће угарског сабора 22. марта (4. априла) 1907. год.

Књижица износи 2 ¼ табака, а цена јој је 10 потура.

Може се добити

у уредништву „Браника“ у Новом Саду.

Препродавцима, који узму више примерака, дајемо 33⅓%.

ОГЛАСИ.

БРАЋА ВАГНЕР

Нови Сад.

Основана 1866. год. Телефон број 105.

Богато сортирана трговина

деликатеса и спецерија.

Стовариште, **домаћих и иноземских вина.**

Праве сремске шљивовице.

Поруџбине из места, достављају се бесплатно у кућу, а са стране, уз франко паковање и брзу 661 17-52 и брижљиву пошиљку.

Брза и кулантна послуга. Цене јефтине.

ПОМОРАНЏЕ

црвене, патерно и мандарине.

ЛИМУНОВА

Сиракуса и осталог јужног воћа, као: **смокава**, Пуглезер, Смирна, Лукум, **Малага**, ситна и крупна **грожђа, бадема, лешњикова** и т. д.

Најфинијег Ајксер-, Тоскана-, тафел- и лецер **зејтина. сочива, грашка**, Форарлбершког **гројер сира** и најбоље **саламе. Пирина, саго** и **гершла. Шећера** у главама, на коцке, кристал и пресног. **Кафе** Бразил Каракас, Хондурас, Холандске, плаве Јаве, Голдјаве, Перл и Моке. Швајцарски **какао** и **чоколаде, рума**, индијеског и руског **теја**. Бринеске кајзер и тафел **свеће**. Кајзер-**петролеума**, разних **минералних вода, детелино** семе без свилене косе са бломбом, семења за траву и репу, **штоплова, плавог камена** и најбоље **рафије** за виноградаре.

Све ово на мало и велико препоручује шпецерајска трговина

Н. Димовића

91 8-10 код црвеног рака **НОВИ САД.**

Брза и солидна послуга. ✕ Цене јефтине.

Панта Јовановић

у Новом Саду,

Футошка улица бр. 2.

ПОРЕД ХОТЕЛА МАЈЕРА.

Препоручује своје ново стовариште **белог рубља за господу и госпође, краватни, мидера, рукавица, цепница, кишо и сунцобрана, плетене робе, ручних радова са прибором, вула за плетиво, украсе за хаљине и кројачког прибора,** све у највећем избору, увек модерно и укусно, уз солидне утврђене цене, најпажљивија послуга.

Шпецијалне налоге на кошуље и мидере примам и обављам са највећом тачношћу.

154 4-12 С изврсним поштовањем

Панта Јовановић.

ЗА ПРОЛЕТНУ СЕЗОНУ

стигао ми је врло богат избор

у женској и мушкој конфекцији

као и највећи избор у *женским костимима, шосовима, свиленим, вуненим и батистаним блузама*, све по најмодернијем, најукуснијем и елегантнијем енглеском и француском крају. Послуга је уз НАЈУМЕРЕНИЈУ ЦЕНУ код српске фирме

П. Н. Момировића

у Новом Саду,

653 20-52 Главна улица бр. 3.

Власник и издавалац: деоничарско друштво »Браник«

Штампарија деоничарског друштва »Браника«